

Beszámolók, szemlék, közlemények

INFORMATIKÁRÓL ÁLTALÁBAN

Az informatika és a könyvtári–bibliográfiai tudományok kölcsönös kapcsolatai

A címben jelzett problémát a szakirodalom régóta vizsgálja. SZOKOLOV, MANKEVICS, KOLTUPINA* mult évben megjelent tanulmánya részben új megvilágításban tárgyalja ezt a kérdést, ezért a következőkben röviden összefoglaljuk fejtegetésük főbb gondolatait.

Az informatika, valamint a könyvtári–bibliográfiai tudományok kapcsolatának megítélésében eddig három koncepció kialakulása figyelhető meg.

Az egybeolvadási koncepció szerint az érintett diszciplínák fejlődése kölcsönhatásukat tekintve "abszorbeáló" jellegű, vagyis a fejlődés az egyetlen tudományágba való beolvadás, összegeződés tendenciája felé mutat. Ez a nézet tükröződik /többek között/ OTLET, BODNARSZKIJ, TAUBE, RANGANATHAN munkásságában.

* SZOKOLOV, A.V. - MANKEVICS, A.J. - KOLTUPINA, T.N.: Vzaimosvzjazi informatiki i bibliotecsno-bibliograficeszkih diszciplín. = Naucs-nije i Tehniceszkie Biblioteki SzSzsZr, 1974. 4.sz. p.28-36.

A kölcsönhatási koncepcióban az az elv fejeződik ki, hogy a jelzett tudományágak önálló diszciplinaként fejlődnek, de fejlődési folyamataik egymást kölcsönösen feltételezi, egymással kölcsönös függőségi viszonyban van. Ezt az álláspontot képviseli pl. TAYLOR, SARACEVIC, GUDOVSCSIKOV, s az utóbbi időben J.H. SHERA.

Az önállósági koncepció szerint mind az informatika, mind a könyvtártudomány és a bibliográfia önálló diszciplinaként fejlődik, mindegyiknek megvan a maga sajátos tárgya, kutatási módszere. A tudományos tájékoztatási intézmények és a könyvtárak társadalmi funkciói eltérnek egymástól, ezért világos elhatárolásukra kell törekedni az elméletben is és a gyakorlatban is. Ezt a véleményt vallja pl. MIHAJLOV, CSERNÜJ, GILJAREVSKIJ, SHAPIRO.

Ezeknek a koncepcióknak az a hibájuk, hogy nem veszik kellően figyelembe az informatika s a könyvtári és bibliográfiai tudomány kölcsönös kapcsolatainak sokoldalú elemzését, valamint e tudományágak fejlődésének dinamikáját. Ahhoz, hogy e kapcsolatokat, s a bennük rejlő tendenciákat valóban megérthessük, mindenekelőtt az informatika, a könyvtári és bibliográfiai tudomány fejlődésének történetét, jelenlegi társadalmi funkcióját, valamint kutatási tárgyát és módszerét kell alaposabban megvizsgálunk.

A történelmi fejlődésben /amint ez közismert/ a könyvtárak megelőzték a tájékoztatási intézményeket. A hagyományos könyvtári munkával, szolgáltatásokkal szembeni elégedetlenség nyomán indult fejlődésnek a dokumentáció, elsősorban a mikrodokumentumok /folyóiratcikkek, szabadalmi leírások stb./ elemzésével, sok szempontu osztályozásával, keresésével, majd a gépesítés problémáinak felvetésével.

A tájékoztatási /dokumentációs/ szervek tehát nem a könyvtárakkal szerves összefüggésben jöttek létre, tevékenységükhöz azonban szorosan hozzátartoztak meghatározott könyvtári-bibliográfiai funkciók is, így megkezdődött behatolásuk ezekre a területekre is. Ennek során új elméletek és módszerek alakultak ki, amelyek rendkívül fontosá váltak a könyvtári és bibliográfiai munka számára is. Így a dokumentáció, majd az informatika tulajdonképpen a könyvtártudomány és a bibliográfia továbbfejlesztéseként fogható fel, s ez a továbbfejlődés forradalmi változást hozott a társadalom dokumentációs ellátásában.

A könyvtári-bibliográfiai munka gyengeségei, így a dokumentumoknak csak szűkebb körére kiterjedő gyűjtőkör, a szolgáltatások nem megfelelő kialakítása, a faktográfiai /illetve faktológiai/ tájékoztatás hiánya, a dokumentum-/információ-/ keresés korlátai, a tisztázatlan elméleti-módszertani alapok valóban megvannak, elvileg azonban nincs akadály annak, hogy ezeket /könyvtári keretek között/ megszüntessük.

A könyvtárak és a tájékoztató intézmények, illetve tevékenységük elválasztását az alábbi három elkülöníthető rendszer alapján szokták javasolni:

a "dokumentumok" rendszeréhez tartoznak a könyvtárak és a bibliográfiai intézmények;

a "tények" rendszeréhez tartoznak a speciális tájékoztatási szervek, amelyek a dokumentumok mikroelemzése alapján mélyebb tartalmi feltárással, faktográfiai tájékoztatással egészítik ki a könyvtári-bibliográfiai tevékenységet;

a szocialista társadalomban a könyvtárak és a bibliográfiai intézmények a tájékoztatáson kívül fontos kulturális felvilágosító és ideológiai-nevelő funkciót is végeznek /ezt talán "közművelődési" rendszernek is nevezhetnénk/.

Ilyen felosztásban azonban ez a három rendszer a gyakorlatban nincs meg, ezért aligha fogadható el az informatika, illetve a könyvtári-bibliográfiai tudomány fejlődésének trendjeként. A "tények" rendszerének kialakítása ugyanis nem mehet végbe a "dokumentumok" rendszerére való támaszkodás, ennek megfelelő megszervezése nélkül.

A könyvtári-bibliográfiai munka említett fogyatékoságai miatt a tájékoztatási szakemberek kiterjesztették tevékenységüket a "dokumentumok" rendszerére is, és jórészt ennek tulajdonítható, hogy a könyvtári-bibliográfiai szolgáltatásoknak egészen új, a korszerű követelményeknek jobban megfelelő formái alakultak ki. A tájékoztatási szakemberek által kezdeményezett gépesítés is elsősorban a "dokumentumok" rendszerét érintette.

Jelenleg azt tapasztalhatjuk, hogy a "dokumentumok" rendszerére vonatkozó tájékoztatási elgondolásokat, módszereket a könyvtártan és a bibliográfia magába olvasztani törekszik, s ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a tájékoztatási szakembereknek a "dokumentumok" rendszerébe való behatolása igen kedvező hatású e rendszer működése szempontjából. S a további problémák sikeres megoldása feltétlenül szükségessé teszi a könyvtári-bibliográfiai, valamint a tájékoztatási szakemberek erőfeszítéseinek ésszerű egyesítését. Ez azt jelenti, hogy a tájékoztatási, valamint a könyvtári-bibliográfiai intézmények között mindinkább funkcionális kölcsönkapcsolat érvényesül.

Ha a tudományos tájékoztatás mozzanatait elemezzük, kitűnik, hogy sok közös művelet van a könyvtári-bibliográfiai munka egyes szakaszaival. Így pl. nyilvánvaló, hogy a dokumentumok gyűjtésében felhasználják a bibliográfia módszereit; a tudományos információ analitikus/szintetikus feldolgozása magában foglal könyvtári-bibliográfiai műveleteket /címleírás, annotálás stb./;

törvényszerű sorrendiség és kapcsolat van a szűkebben értelmezett könyvtári-bibliográfiai, valamint a szűkebben értelmezett tudományos tájékoztatási műveletek között.

Az informatika és a könyvtári-bibliográfiai diszciplínák összetartozását, közösségét tehát az is erősíti, hogy kölcsönösen felhasználják a dokumentumok feldolgozásának néhány módszerét /bár eltérő rendeltetéssel/.

Az előzőek alapján megállapítható, hogy a könyvtárak és a tájékoztatási szervek gyakorlati tevékenységében nincsenek egészen éles határvonalak, s a jelenlegi átmeneti időszak ellentmondásai ellenére,

már most is beszélhetünk a szoros kölcsönkapcsolatról, és elfogadhatónak tarthatjuk a kölcsönhatási koncepciót.

Ami a távlati fejlődést illeti, az látszik valószínűnek /prognosztizálhatónak/, hogy a tudományos informatika szélesebb körű és értelmi társadalmi informatikává alakul át.

Ez a tendencia elsősorban azzal indokolható, hogy a tudomány terén dolgozó szakembereknek /a tudományos információkon kívül/ egyre nagyobb mértékben lesz szükségük gazdasági, technikai, esztétikai, publicisztikai és más társadalmi jellegű információkra. S ha ez így van, akkor az informatikának ezeket is figyelembe kell vennie, mert egyébként nem alapozhatja meg elméletileg a tudomány információval való /teljes/ ellátását.

S e tekintetben az is fontos szempont, hogy a tudósok és a "nem-tudósok" információellátására szolgáló eszközök, módszerek között strukturális hasonlóságok vannak, és ennek folytán elméleti és gyakorlati eredményeikkel kölcsönösen gazdagíthatják egymást.

A szakirodalomban már régebben felmerült az a gondolat, hogy az információról alakuljon ki egy összegező /általánosító/ jellegű tudományág, amelybe beletartozhatna /többek között/ a könyvtártudomány és a bibliográfia is. Ez összhangban volna az összegező /szintetizáló/ tudományok /kibernetika, szemiotika stb./ egyre intenzívebbé váló fejlődési tendenciájával is. Így tehát a társadalmi informatikának, mint összegező tudománynak kifejlődését nemcsak a tájékoztatási szolgálat jobb ellátása, hanem a tudományfejlődés logikája is indokolja. előmozdítja.

A társadalmi informatika feladata, hogy feltárja a tájékoztatás általános törvényszerűségeit, s ezáltal lehetővé tegye a könyvtári-bibliográfiai tevékenység valóban tudományos megalapozását is. Nem kétséges ugyanis, hogy minden könyvtáros és bibliográfus tájékoztató munkatárs /a szó tág értelmében/. Ennek felismerése, elfogadása nélkül nem képzelhető el a könyvtárügy és a bibliográfia továbbfejlődése.

Az informatika s a könyvtári-bibliográfiai tudomány/ok/ kapcsolatának az összegező tudomány-résztudomány/ok/ típusu felfogása elvileg más, mint az eddig kifejtett koncepciók; bizonyos fókig a kölcsönhatási koncepció továbbfejlesztett változatának tekinthető.

Ebben a koncepcióban az érintett tudományok nem olvadnak egybe, de nem is egészen önállóak. Az összegező tudomány alapját képező /alkalmazott/ tudományok nem vesztik el jelentőségüket, nem mulnak ki /hiszen ebben az esetben nem volna mit összegezni/. S az összegező tudomány és a résztudományok nem tekinthetők autonómnak sem, mivel egymástól függenek: az összegező tudomány a résztudományokból meríti a szintézishez szükséges gondolatokat, tényeket, s a résztudományok felhasználják ezeket a koncepciókat saját elméleti potenciáljuk fejlesztésére.

Jelenleg azt látjuk, hogy a tudományos problémákat párhuzamosan kutatják az informatika, a könyvtári és bibliográfiai tudomány terü-

letén; a jövőben ennek a helyzetnek úgy kell megváltoznia, hogy a tanulmányozott témák átfedése helyett hierarchikus kapcsolat alakuljon ki közöttük.

Györe Pál

Az információk áramlását korlátozó tényezők

Az információ áramlását korlátozó tényezők - a továbbiakban korlátok - az objektív valóság olyan jelenségei, melyek a tudattól függetlenül hatnak és az információk létrehozói, ill. az információk létesítmények, valamint az információ igénylői között az információk szabad áramlását gátolják.

A korlátok mibenlétéről sok szó esett az irodalomban és számos szerző ismertette ezek információs igényekre gyakorolt hatását. Az alábbiakban megkíséreljük ezt a társadalmi jelenséget összefoglalni és rendszerezni.

Valamely korlát jelenléte a következőkből ismerhető fel:

a használó feladatai megoldásához nem igényel releváns dokumentumokat; az igényeknek megfelelő információhordozók - vagy objektív okok, vagy a használó szubjektív okai miatt - nem jutnak el az illetékesekhez;

a releváns információk eljutnak ugyan az illetékesekhez, ott azonban nem veszik figyelembe és nem használják fel azokat - mint azt pedig objektív jelentőségük megkíváná - a tudományos munka eredményességének növelése érdekében.

Ily módon a korlátokat két csoportra - objektív és szubjektív korlátok - oszthatjuk fel. A használók tudatában visszatükröződő jelenségek azonban, ugyancsak objektív jelenségekre vezethetők vissza.

A legtipikusabb olyan korlát, mely objektíve létezik, de hatását mindig a használók tudatán keresztül fejti ki, a politikai-ideológiai korlát. Ez annak a következménye, hogy az államok információs cseréjét a társadalmi rendszerek között fennálló antagonisztikus ellentmondás erősen megnehezíti. A polgári tudósok egy része még ma sem érti, vagy visszautasítja, sőt tudománytalannak minősíti a szocialista társadalomtudósok eredményeit. A marxista-leninista tudósok viszont a polgári társadalomtudományok tanaival nem érthetnek egyet; a polgári társadalom marxista-leninista szempontból történő elemzéseinél azonban okvetlen figyelembe kell venniük a polgári tudósok adatait is.

Igen jelentős a kapitalista magántulajdon következtében fennálló korlát is. Ennek a következménye, hogy az egyetemes tudomány ered-